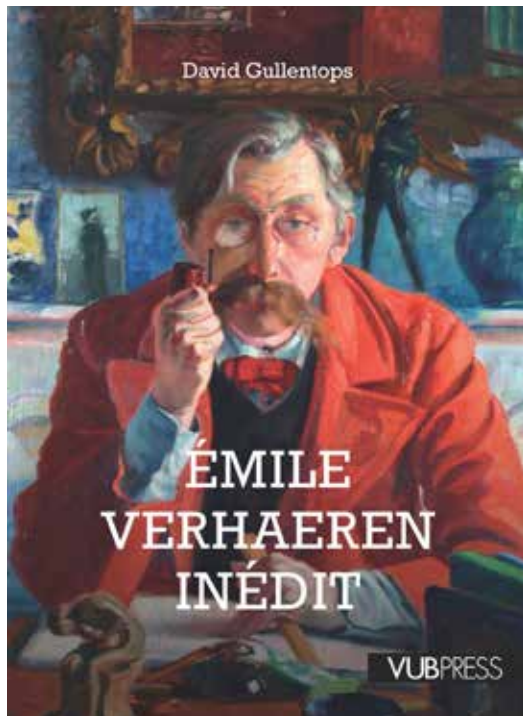

DAVID GULLENTOPS

Émile Verhaeren inédit

David Gullentops, *Émile Verhaeren inédit*, Bruxelles, VUBPress, 2015, 215 pp. ISBN: 9789057184628

Het werk van de Franstalige dichter en auteur Émile Verhaeren ontstond in een bijzonder boeiende periode. Zijn eerste bundels werden gepubliceerd op het moment dat de Belgische Werkliedenpartij (BWP) werd opgericht (1885), en in zijn laatste bundels was de Grote Oorlog nadrukkelijk aanwezig. Ook andere belangrijke gebeurtenissen, zoals de algemene

stakingen, de strijd voor het algemeen stemrecht en de invoering van de eerste sociale wetten onder impuls van minister Lejeune vonden in deze periode plaats. Ondertussen werd Frankrijk, meer dan andere landen, geconfronteerd met anarchistische aanslagen, terwijl de opkomende libertaire beweging er zich liet opmerken met tijdschriften en diverse manifestaties. Veel schrijvers en kunstenaars – en het waren niet de minsten – toonden hun sympathie voor die beweging, die met zijn radicale en individualistische trekken aan hun gevoelens appelleerde.

Ook Verhaeren bleef niet aan de kant staan. Niet dat hij zich openlijk mengde in het politieke debat. Maar hij liet zich regelmatig zien bij culturele evenementen in het Brusselse volkshuis en hij publiceerde gedichten en bijdragen in progressieve en zelfs revolutionaire tijdschriften. Toch blijft de ware aard van zijn ‘engagement’ voer voor discussie. In zijn boek voert David Gullentops Verhaeren op als een anarchistische dichter – wat nogal ongewoon is in de hedendaagse perceptie over Verhaeren – die onbetwistbaar libertaire opvattingen over sociale rechtvaardigheid zou hebben gehuldigd en zowel het parlement als de burgerlijke moraal naar de prullenmand zou hebben verwezen. Die visie is gebaseerd op de idee dat het anarchisme niet alleen een gewelddadige beweging is geweest (een terroristische beweging, zou men vandaag zeggen), maar ook een politieke stroming die opkwam voor sociale hervormingen.

Zal ik maar meteen zeggen wat me stoort in deze gedachtegang? Ik deel met Gullentops de mening dat het anarchisme niet kan worden gereduceerd tot een beweging die aanslagen pleegt; zowel de Russische anarchist Bakoenin als de Franse libertaire denker Elisée Reclus tekenden een coherent maatschappelijk project uit, een sociale utopie. Maar ik volg de stelling, geïnspireerd door de auteur Uri Eisensweig, niet dat Verhaeren gecharmeerd zou zijn geweest van de idee om het systeem van de repre-

sentatieve democratie in twijfel te trekken. Ik ken geen enkele tekst van Verhaeren waarin hij de representatieve democratie verdacht maakt. De BWP had van het algemeen stemrecht juist het speerpunt van haar programma gemaakt: zij eiste dat meer mensen zouden kunnen stemmen, niet dat het systeem van de representatieve democratie zou worden opgedoekt. De partij had zelfs een afkeer van spontaan en solistisch optreden; het lidmaatschap werd trouwens niet verleend op individuele basis maar via de plaatselijke vakbond of vereniging. Nooit waren de nauwe banden van Verhaeren met Émile Vandervelde en Edmond Picard, twee BWP-kopstukken, in tegenspraak met zijn vermeende libertaire opvattingen. Niet zonder ironie noteert de Belgische schrijver Georges Eekhoud in zijn dagboek dat Verhaeren – hij wijdt enkele pagina’s aan hem – hem had voorgesteld aan Jean Grave, een Frans anarchist, journalist en uitgever, én aan koning Albert: ‘Alleen dichters hebben vrienden bovenaan én onderaan de maatschappelijke ladder’.¹ Het minste wat men kan zeggen is dat Verhaeren zeker niet exclusief was!

We moeten ons ook hoeden voor anachronismen. Verhaeren heeft immers ook zijn medewerking verleend aan *La Nation* en *Le Progrès*, twee politieke bladen die destijds bepaald niet afkerig waren van de koloniale politiek van Leopold II en wellicht ook door de koninklijke schatkist werden gefinancierd. Valt zijn keuze om voor die bladen te schrijven, ook onder zijn vermeende engagement in de anarchistische beweging? Hij zag er in elk geval geen graten in en gaf zelfs aan dat kolonialisme en socialisme heel goed kunnen samengaan. En, voor zover ik weet, kan de libertaire stroming moeilijk als een agent van het Europese imperialisme worden bestempeld.

Overigens moeten we methodologisch gezien ook rekening houden met de nationale dimensie van het debat. Verhaeren was een francofone Belgische dichter, die aanvankelijk carrière maakte in zowel België als Frankrijk,

en daarna vooral in Frankrijk. Beide landen onderhielden destijds intense literaire contacten. Op politiek vlak daarentegen was het beeld veel contrasterender. De sociaaldemocratische BWP, met haar unieke netwerk van coöperaties, had een onbetwistbare hegemonie in de Belgische arbeidersbeweging, maar had haar gelijke niet in Frankrijk. De anarchistische stroming daarentegen is zeer marginaal gebleven in de Belgische arbeidersbeweging, terwijl ze in de Franse syndicale beweging wel heel wat aanhangers telde. Het socialistische gedachtegoed was er ook over meerdere partijen verspreid. Wie geen rekening houdt met deze verschillen, snapt niets van de historische realiteit waarin meerdere Belgische intellectuelen en schrijvers zich bewogen. Door hun contacten met Franse collega’s ontwikkelden ze een dubbel discours: zij konden doctrines verkondigen en standpunten innemen die we vandaag als tegenstrijdig bestempelen, maar die in hun ogen als de meest geavanceerde werden beschouwd in de kringen waarin ze zich bewogen in beide landen. Zo moeten we volgens mij ook naar Verhaeren kijken.

Of dat dubbele discours ook in Vlaanderen een verlengstuk heeft gekregen (via de auteur August Vermeylen en het tijdschrift *Van Nu en Straks*), is moeilijk te zeggen, aangezien we geen reële inschatting kunnen maken van het lezersbereik van het tijdschrift. Hoe dan ook, met wat we vandaag weten, weiger ik te geloven dat op het einde van de 19e eeuw ook in België een libertaire intellectuele stroming bestond, die vervolgens in de geschiedschrijving werd doodgezwegen. Toch circuleert die opvatting vandaag in bepaalde kringen. Erwin Mortier pikte haar onder meer op in *Les Passions humaines*, een toneelstuk uit 2015 in een regie van Guy Cassiers. Daarin worden de Belgische schrijvers Georges Eekhoud en Sander Pierron op een volstrekt gratuite wijze opgevoerd als miskende anarchisten. Ook Gullentops schaart zich in zijn boek achter die opvatting.

Tot hier waarmee ik niet akkoord ga in dit boek. Wat brengt deze *Verhaeren inédit* ons nu bij? Erg veel, Gullentops werk is een mijlpaal in de literatuurgeschiedenis en bevat een schat aan informatie. De auteur brengt om te beginnen het – Franse – libertaire netwerk in kaart waarin Verhaeren zich vooral vanaf 1890 bewoog. Dat netwerk is vooral verweven rond Verhaerens vriend en kunstschilder Signac, die hem onderdak verschafte in Parijs, maar omvat ook de schilders Maximilien Luce en Lucien Pissarro, en de essayisten Jean Grave en Élisée Reclus. Gullentops toont op overtuigende wijze aan dat Verhaeren in zijn poëzie onderwerpen oppikt die de anarchisten nauw aan het hart liggen. Zo wordt de individualistische ingesteldheid van enkele personages, zoals de touwslagers en de smid, in de dichtbundel *Les Villages illusoires* extra in de verf gezet. En de ‘sociale trilogie’ van de dichter is overduidelijk geïnspireerd door *À mon frère le paysan* uit 1893, waarin Reclus een pleidooi houdt voor het verstedelijkingsproces en de herwonnen harmonie die er finaal mee gepaard gaat. De metaforen waarvan Verhaeren zich bedient, zijn ook terug te vinden bij anarchistische denkers. Soms zelfs in vrijwel identieke vorm. En toch is het opmerkelijk dat ze op verschillende manieren kunnen worden geïnterpreteerd. Zo kunnen het ‘vuur’, de ‘toorts’ en de ‘fakkel’ niet alleen geassocieerd worden met een tabula rasa op sociaal vlak, maar ook met de prometheïsche verbeeldingswereld die door de Belgische vrijmetselaars werd opgeroepen. Ook kan men er niet naast kijken dat de teksten van Verhaeren werden gepubliceerd in anarchistische tijdschriften, zoals *Germinal*, *l’Insurgé* en *Aube*. Dat is door de critici jarenlang genegeerd, maar het toont wel aan dat er in anarchistische kringen enige waardering en zelfs een zekere fascinatie bestond voor het werk van Verhaeren. In libertaire bladen gold Verhaeren onbetwistbaar als een belangrijk dichter, zo niet als de belangrijkste van zijn tijd.

Gullentops besteedt ook een hoofdstuk aan

het toneelwerk van Verhaeren en daarin biedt hij de lezer een uitstekende analyse aan van de verschillende versies van *Les Aubes*. We leren eruit hoe dit stuk en de poëzie van Verhaeren met elkaar verweven zijn, en hoe het steeds meer een eigen leven is gaan leiden. *Les Aubes* legt het ambivalente karakter van de massa bloot: afhankelijk van wie haar leidt, kiest zij voor reactionaire of progressieve oplossingen. Verhaeren focust alleen op haar vermogen om in opstand te komen. Niet de sociale beweging geeft daarbij de doorslag, maar de redenaar en de ideeën die hij verkondigt. En dus is in dit stuk inderdaad een zekere afkeer van collectieve oplossingen te ontwaren, gekoppeld aan het geloof in een betere toekomst, zoals ook blijkt uit de titel. Voorbeelden uit de literatuur spelen ongetwijfeld ook een rol: eindigt ook *Germinal* van Émile Zola niet met een messianistische gedachte, nadat de arbeiders in het zand hebben gebeten? Let ook op de voornamen van de helden in *Les Aubes*, Jacques en Claire, die verwijzen naar de Jacques Mesnil, een aanhanger van het individualistisch anarchisme, en zijn gezellin Clara Koetlitz, beiden vrienden van Verhaeren en van Reclus.

Ik heb het iets moeilijker om in het verslag van Verhaeren over het ‘Procès Pelzer’ (1883) enige anarchistische invloed te lezen, zoals Gullentops suggereert. Daarentegen is de onthulling van het bestaan van de niet-gepubliceerde roman (of liever de novelle) *Désiré Menuiset et son cousin Oxyde Placard* (1913) bijzonder interessant. De Brusselse context is herkenbaar (onder meer het café Le Faro d’or, waar de personages elkaar ontmoeten) en M. Menuiset zich als taak oplegt om het werk van Restif de la Bretonne over te doen, d.w.z. de opschriften in de stad noteren. Deze lezer van Kropotkin en Omar Khayyam [Perzisch wiskundige, astronoom, filosoof, schrijver en dichter, nvdr] sluit zich vervolgens aan bij de verkiezingscampagne van een conservatief politicus, de handelaar M. Craninckx. Daar geraakt hij echter zo gedegouteerd van, dat hij

toch maar liever de geneugten van de liefde opzoekt. Verhaeren beschrijft deze sociale komedie met superieure ironie.

Met *Émile Verhaeren inédit* heeft Gullentops een substantiële bijdrage geleverd aan de studie van het werk van Émile Verhaeren. Hij toont aan hoe sterk sociale kwesties zijn verbeeldingswereld inspireerden, vooral wat betreft zijn werk dat gepubliceerd werd naar het einde van de 19e eeuw. En hij laat overduidelijk zien dat Verhaerens poëzie maar te begrijpen is binnen haar context. Een eenzijdige focus op het werk zelf – de zogenaamde *close reading* – is niet genoeg; de lectuur van het werk moet worden aangevuld met een betere kennis van de wereld waarin Verhaeren zich bewoog. Een aanpak waarmee ik het helemaal eens ben.

Paul Aron, hoogleraar ULB

- 1 Archives.aml-cfwb.be, AML-ML-08657-0012, Georges Eekhoud, *La littérature et l’Anarchie: l’Anarchie dans l’Oeuvre de Verhaeren et d’autres*.

EMILE VERHAEREN

EEN DICHTER VOOR EUROPA
UN POÈTE POUR L’EUROPE

TENTOONSTELLING

Bij leven al genoot Emile Verhaeren Europese roem: zijn gedichten werden vertaald in verschillende talen, hij maakte literaire tournees en hij telde ook verschillende Europese schrijvers en kunstenaars tot zijn vriendenkring. Op een of andere manier belichaamde Verhaeren het idee van een Europese cultuur. De tentoonstelling brengt een aantal zeldzame boeken, geïllustreerde uitgaven, foto’s en documenten bijeen die de Europese dimensie van de dichter toelichten. Ontdek de kunstwerken van Léon Spilliaert, Louis Hayet, Georges Tribout, Théo Van Rysselberghe, Maximilien Luce, Jan Toorop, Frans Masereel, Anto Carte, Aristide Maillol en vele anderen.

Van 22 mei tot 27 november 2016:
tijdens weekends, feestdagen of op
aanvraag (11-18u).
Tijdens de maanden juli en augustus:
open dinsdag tot en met zondag.

Emile Verhaerenmuseum

E. Verhaerenstraat 71,
2890 Sint-Amands, + 32 (0)52 33 08 05
verhaerenmuseum@skynet.be
www.emileverhaeren.be